

Põrandaalune organisatsioon „Kotkas” – näide paberil peetud partisaani- sõjast Teise maailmasõja ajal

Peeter Kaasik

Õiend partisanisalgale „Kotkas” kohta

Koostatud EKP KK sõjalises osakonnas 1945. aasta alguses.

I Salga koosseis

1. p/salga komandör	leitnant RUSIN Vassili Fjodorovitš
2. „- komissar	reamees STEPANOV Georgi Vladimirovitš
3. „- staabiülem	n.leitnant TODRIK Pavel Petrovitš
4. „- staabiülem asetäitja	medõde JELISSEJEVA Anna Ivanova
5. „- meditsiiniteenistuse ülem	s/velsker PAVLOV Mihhalil P.
6. „- toitlustusülem	s/tehnik MARÕTŠEV Aleksandr Fiipovitš.
[P. on Mihhail Pavlovi isanime initialsiaal,
Filippovitš Aleksander Martõševi isanimi]
7. salga vanem	vanem GRIŠIN Nikolai Fjodorovitš
8. rühmakomandör	vanem JURLIN Pjotr Ivanovitš
9. „-	n.leitnant BALITSKI Grigori, A.
10. „-	jefreitor SOROKA Jakov E.
11. „-	nooremseersant ZUJEV Grigori P.

Peale juhtivkoosseisu oli salgas veel 95 inimest. Kokku oli salga koosseisus 106 in. Nende hulgas – kohalikke 33 in., ja sõjavange – 73 inimest.¹

II Salga organiseerimis- ja tegevusperiood

1941. a. augustist kuni 1942. a. jaanuarini tutvus sm. RUSIN Viljandi maakonnas kohaliku elanikkonna ja sõjavangide seas poliitilis-moraalselt usaldusväärsete inimestega, jättes meelde need, kes võiksid tulevikus tegutseda põrandaaluses antifašistlikus organisatsioonis.

1.01.42. a. organiseeris sm. RUSIN põrandaaluse antifašistliku organisatsiooni, kuhu algselt kuulus 12 inimest, hiljem kasvas organisatsiooni suurus 45–50 inimeseni.

Põrandaalune organisatsioon seadis endale ülesandeks:

1. Valmistada ette isikkoosseis, hankida toiduainete tagavarad, topograafilised kaardid, kompass ja koht partisanisalgale organiseerimiseks.

¹ 1970. aastatel koostatud nimekirjas on organisatsioon suurenenud 124 liikmeni: eestlasi üheksa, ukrainlasi 26, armeenlasi üks, venelasi 47, lätlasi üks, ülejäänutel rahvus teadmata (kõik mitte-eesitpärase nimekujuga). Valdav enamik neist olid põgenenud sõjavangid (eestlased põhiliselt Saksa mobilisatsioonist kõrvalehoidjad). Vt. Spisok členov partizanskogo otrjada „Kotkas”, ERAF, f. 247, n. 62, s. 51, l. 3–7.

2. Koguda metsast nõukogude lendlehti ja neid levitada.
3. Koostada iseseisvalt lendlehti.
4. Töötada vastu saksa ajalehtede propagandale.
5. Organiseerida sõjavangide põgenemist.
6. Korraldada diversiooni-terroriakte.

Kooskõlas põrandaaluse organisatsiooni programmiga:

1. Valmistati ette isikkoosseis, hangiti kaardid ja kompass, varuti toiduaineid ja valmistati ette partisanisalga tugipunkt /Rebase k./
2. Kuni 20 korda koguti nõuk. lendlehti ja levitati neid asustatud punktides /Viljandi mk./
3. Kuni 15 korda koostati omavalmistatud lendlehti ja levitati neid.
4. Organiseeriti 27 s/vangi põgenemine saksa veoautolt ja veel kolm põgenemist, korraga 1-2-3 inimest.
5. Põletati maha sakslaste autogaraaž /15 autot/, tapeti üks saksa lendur-ohvitser.
6. Regulaarselt viidi läbi antifasistlikku propagandat.

Sellistel alustel töötas põrandaalune organisatsioon leitnant RUSINI juhtimisel 1.01.42. a. kuni 13.03.44. a.

14.03.44. a. põgenes RUSIN ettevalmistatud kohta metsas ja organiseeris partisanisalga, mille koosseisus oli alguses 32 inimest ning mais ja juunis täienes kuni 100 inimeseni. Salk tegutses Viljandi maakonna metsades.

14.03.44. a. kuni 1.10.44. a. saatis salk korda järgmist:

1. tapetud fašistid	40 in.
2. ärandatud mootorrattad	2 tk.
3. mahapõletatud autod	15 tk.
4. mahapõletatud kütusetsisternid	5 tk.
5. mahapõletatud lennukid	3 tk.
6. mahapõletatud toiduainete ladu	1 tk.
7. relvituks tehtud „kaitseliitlased” ja sakslased	70 in.
8. tulistatud saksa autokolonni	5 korda. ²

Salga isikkoosseis säilis, välja arvatud kaks inimest kes tapeti haarangul ja kaks sakslaste poolt tabatud ning maha lastut. Ülejäänud 33 inimest kohalikest elab praegu Viljandimaal ja 58 in. – teenivad Punaarmees ja 15 in. – nõukogude-parteitööl.

Salk hankis endale relvad ja toidu iseseisvalt.

(ERAF, f. 4, n. 1, s. 160, l. 49–50. Tõlge vene keelest)

² Umbes samast ajast, 1945. aasta jaanuarist, pärineb veel üks kokkuvõte partisanivõitluse tulemuste kohta. See täiendab mõnevõrra eelmist nimekirja. Hävitati veel 200 j/m sideliine; mahapõlenud kütusetsisternides oli väidetavalt 150 tonni bensiini; 15 mahapõletatud veoautole lisandus veel kolm sõiduautot; õhku lasti kaks „sõjalist objekti”. Trofeede ole lisandunud kolm hobust, 100 granaati, 10 kuulipildujat, 120 vintpüssi, 30 automaati ja 10 000 padrunit. Samuti oli täpsustus poliitöö kohta. Levitati 5000 lendlehte, koostati ise 15 lendlehte (tiraaž 300 tk.), 40 korral levitati Nõukogude Infobüroo Teatajat ning Nõukogude võim taastati enne punavägede saabumist kahes vallas. Vt. Itogi boevoj dejatel'nosti èstonskix partizan, ERAF, f. 4. n. 1, s. 161, l. 3.

Kommentaar

Nagu juba pealkirjast võiks aru saada, on midagi selles õiendis valesti. „Suurest Isamaasõjast” pajatavad sovetlikud ajalooramatud ja parteidokumendid ongi täis kõikvõimalikke ideoloogilisi liialdusi ja küsitavaid arve. Kui rindevõitluse puhul suudeti end veel kuidagi tagasi hoida, siis „Saksa fašistlike röövvalutajatega peetava üldrahvaliku võitluse” käsitlemisel kadusid kohati igasugused piirid. Ühelt poolt oli kommunistliku partei poolt suunatud pörandaalusel vastupanul oluline propagandistlik väärtus, näitamaks „üldrahvaliku võitluse tohutut ulatust”. Teiselt poolt oli ka üsna lihtne suvalisi arve ette kanda, sest kontrollida polnud neid sisuliselt võimalik ega ilmselt huvigi.

Enne partisanisalk „Kotkase” juurde jõudmist, natukene laiemalt selgituseks, kuidas sellistesse partisaniliikumist puudutavatesse parteidokumentidesse üldse suhtuda.

NSV Liidus omandas mõõdutundetu liialdamine partisaniliikumise kajastamisel juba sõja ajal ja isegi ametlikes dokumentides sellise ulatuse, et tagantjärele on väga raske kindlaks teha, kus lõpeb reaalsus ja algab folkloor. Kõnekas on juba see, et isegi partisanide üldarvus ei suudetud tükk aega täpselt kokku leppida. Lõpuks esitati umbmäärane seisukoht – „ligi miljon”.³

Jäägu see arv ka siinkohal lahtiseks. Igal juhul oli partisansid väga palju (kindlasti kuuekohaline arv). Tunduvalt raskem on kindlaks teha partisaniliikumise tagajärgi. Kui esitatud arve uskuda, siis olid Punaarmee pingutused rindel täiesti üleliigsed, sest idarinne oleks ainuüksi partisaniliikumise tõttu kokku kukkunud – armee oleks verest tühjaks jooksnud juba enne rindele jõudmist,

ükski rong poleks liikunud, side poleks töötanud, jõgede ületamisel oleks saanud loota vaid koolmekohtadele jne. Üksikus ettekandes polnud juurdekirjutustel ehk erilist tähtsust. Riik oli varemetes ning polnud vahet, kas partisan lasi õhku ühe või kümme silda. Statistikasse läks ilmselt kõik see, mida ette kanti.⁴ Küll võisid tekkida tõsised probleemid siis, kui ettekannete põhjal üritati koostada mingit koondkokkuvõtet. Tulemused olid lausa fantastilised. Ainuüksi Valgevenes hävitati raudteed rohkem, kui seda oli terves NSV Liidus kokku (seda märkasid ilmselt ka Nõukogude propagandistid ise ning üldiselt keskenduti rohkem kraavi lastud ja hävitatud rongikoosseisudele). Lisaks oli ligi pool kogu Saksa armee elavjõu kaotustest NSV Liidu territooriumil Valgevene partisanide kätetöö, surmasaanute suhtega 1:20.⁵

Sama meetodit kasutati ka Eestis. Siinmail oli partisaniliikumise ulatus küll mitme suurusjärgu võrra väiksem ning seetõttu ei tundu arvud pealiskaudsel vaatlusel ka absurdid. Lähemal uurimisel selgub siiski, et ühe teadaoleva ja ametlikult kinnitatud partisani kasutegur oli veel muljetavaldavam kui Valgevenes, sellest lähemalt allpool.

Olgu öeldud, et Eestis ei tekkinud koha-peal märkimisväärset kommunistlikku pörandaalust vastupanu ja sovetlikud ajaloolased-propagandistid ei esitanud ka mingeid konkreetseid üldarve selle võimaliku ulatuse kohta, vaid keskendusid üksikjuhtumitele. Kohati kajastuvad need Eesti julgeolekupolitsei meelsusaruannetes, otsimiskirjades, ülekuulamisprotokollides jms., enamasti on need siiski kokku pandud asjaosaliste endi jutu põhjal või fantaasiale vaba voli antud.

Küll on üksikasjalikud dokumenteeritud

³ Vt. nt. Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda 1941–1945. Lühike ajalugu. Toimetuskolleegium: M. Minasjan (juhataja), G. Bulõtšova (kirjanduslik toimetaja) ... jt. Eesti Raamat, Tallinn, 1968, lk. 550.

⁴ Üldiselt polnud sellel ka erilist tähtsust, sest lõppkokkuvõttes kirjutati kõik nagunii sakslaste põhjustatud sõjakahjude lahtrisse, ükskõik, kes hävituse taga siis ka tegelikult seisis.

⁵ Arvudega mängimise kohta vt. lähemalt B. Sokolov. Front za liniej fronta. Partizanskaja vojna 1939–1945 gg. Veče, Moskva, 2008, lk. 107–133.

⁶ Siin pole arvestatud armee, laevastiku, NKVD, NKGB luureorganite poolt Eestisse saadetud luurajaid ega diversante. Nende kohta täpne statistika puudub. Eesti julgeolekupolitsei dokumentide põhjal võib järeldada, et neid oli kindlasti kolmekohaline arv.

andmed olemas Nõukogude tagalast Eestisse saadetud partisanigruppide ning -salkade ja -brigaadide kohta.⁶ Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee (EKP KK), Partisaniliikumise Keskstaabi (PLKS), Eesti Partisaniliikumise Staabi (EPLS) ja Leningradi Partisaniliikumise Staabi (LPLS) koostöös saadeti Eestisse aastatel 1942–1944 kokku 1354 partisani.⁷ Hukkus või tabati sakslaste poolt ametliku statistika järgi vähemalt 750 ehk 55%.⁸

1354 pole küll NSV Liidu mastaape arvestades teab mis suur arv, kuid Eesti mõistes, mis kommunistliku vastupanu poolest oli niigi „punane latern”, üritati seda vähestki eksponeerida millenagi, mida see tegelikult polnud. Nimelt 1944. aasta veebruariks olid Saksa väed Leningradi oblastist taandunud ning „tööta” oli jäänud tuhandeid kogenud partisane. Et mitte väärt kaadrit raisku lasta, hakati neid Eestisse saatma. Et säilitada mingitki kohalikku initsiatiivi, lülitati gruppidesse EPLS eriülesannetega üksuses (*отряд особого назначения*) väljaõppe saanud partisane. 1944. aasta veebruaris ja märtsis saadeti üle Peipsi Põhja-Tartumaale ja Virumaale kolm partisanibrigaadi, kokku 790 diversanti-partisani (eestlasi oli umbes 1/4). Lisaks väiksemates gruppides üle Eesti veel 156 diversanti (eestlasi samuti umbes 1/3). Seega ligi 70% partisane saadeti Eestisse LPLS poolt. Need polnud ka otseselt partisanid, vaid ülesanded olid selgelt diver-

siooni-suunitlusega. Mingit organiseerimistöö kohustust neil polnud.

Kui vaadata lähemalt teisi 1944. aastal EPLS poolt saadetud väikesed 2–3-liikmelisi üksusi, siis kokku oli neid 25 grupis 69 partisani. Need polnud enam partisanid-diversandid, vaid pidid edastama ainult luureinfot Saksa vägede liikumise ja olukorra kohta Eestis. Diversiooni-tegevus oli rangelt ebasoovituslik.⁹

Nüüd partisanisõja tulemustest. Näitena on esitatud partisanisalg „Kotkas” poolt kordasaadetu. Sarnased kokkuvõtted koostati ka teiste üksuste kohta. Andmed saadi tõenäoliselt partisanide endi jutust. Kuid kuidas saadi andmed nende partisanisalkade ja -gruppide kohta, mille eluiga oli mõni tund? Ning nende üksuste kohta, mille kõik liikmed kas tapeti haarangul, saadi kätte elusalt või andsid end ise üles? Reeglina ei saanud sellised üksused ka sidet EPLS-ga. Ja neid salku polnud mitte vähe, kokku 20 ehk kolmandik üksuste koguarvust. Ja kõik nad korraldasid väidetavalt ka diversiooniakte.

Igal juhul koostati sarnaste õiendite alusel EKP KK sõjalises osakonnas ülevaatlik tabel, kus oli ära märgitud iga üksuse saavutused vastase elavjõu ja infrastruktuuri hävitamisel. Koondkokkuvõtte kogu partisanide poolt tehtud kahjust saadi lihtsa liitmis-tehtega. Olgu siinkohal esitatud mõningad arvud, mis illustreerivad paberil toimunud partisanisõda: tapetud Saksa sõjaväelasi ja

⁷ Lisaks sellele saadeti EKP poolt koostöös armee luure- ja poliitorganitega 1941. aasta teisel poolel ja 1942. aasta alguses partisanivõitlusele Eestis elu sisse puhuma veel kuni 100 parteiorganisaatorit, kuid nende kohta pole midagi teada. Ei teadnud nende saatusest midagi ka saatjad ise. Vt. Informatcionnaja zapiska C.K.V.K.P (b), 29.12.1941, ERAF, f. 1, n. 1, s. 389, l. 2; EKP KK sekretäri Nikolai Karotamme ettekanne Partisaniliikumise Keskstaabile 7. juulist 1943, ERAF, f. 4, n. 1, s. 7, l. 51; Spiski ličnogo sostava I-go i II-go èstonskix partizanskix otrjadov (komandiry otrjada Katkov i Šelomov), 27.09.1941, 11.01.1942, ERAF, f. 4, n. 5, s. 1, l. 2, 3, 6, 9.

⁸ Lisaks liitus Eestisse saadetud partisanidega väidetavalt veel 387 isikut. Siinkohal pole andmed enam usaldusväärsed. Näiteks läheb sellesse arvestusse partisanisalk „Kotkas”, millest tuleb lähemalt juttu allpool. Leonid Mätingu neljaliikmelise luuregrupiga nr. 558a liitus veel 117 inimest. See võis isegi tõele vastata, sest grupp tegutses Petserimaal ning seal oli huvi kommunistliku põrandaaluse tegevuse vastu märgatavalt suurem kui mujal Eestis (eesti nimesid kohtab selles salgaks suurenenud üksuses mõnda üksikut). Üldiselt pidas ka EPLS neid liitujaid statistikas teisejärguliseks ja eriti täpset arvet nende üle ei peetud. Ilmselt saadi ka aru, et 1944. aasta sügisel partisaniliikumisega liitumine sai toimuda vaid konjunktuursetel kaalutlustel. Et sellel ajal partisaniks hakkamine elule kuigi suurt ohtu ei kujutanud, näitab ka see, et surma sai või vangi langes neist vaid mõni üksik.

⁹ Èstonskij Štab Partizanskogo Dviženija. Razvedyvatel'nyj otdel. Itogi Boevoj dejatel'nosti partizanskix otrjadov. Spisok partizanskix grupp, otrjadov i brigady Èstonskogo Štaba Partizanskogo Dviženija napravlenyix v tyl, ERAF, f. 4, n. 1, s. 160, l. 1–50.

politseinikke – 2182 (sh. kaks kindralit ja 46 staabiohviteri); tapetud politseinikke ja sakslastega koostööd teinud eestlasi – 101; vangi võetud Saksa sõjaväelasi ja nende käsilasi – 236; kraavi lastud raudtee-ešelone – 11; purustatud vedureid – 93; purustatud vaguneid – 57; hävitatud sakslaste garnisone – 8; purustatud raudteed – 5522 m; purustatud sideliine – 32 700 m; õhkulastud raudteesildu – 18; õhkulastud maantee-sildu – 17; hävitatud ladusid – 16; põlemasüüdatud bensiinitsisternid, kokku 150 tonni bensiiniga jne.¹⁰ Hiljem neid arve „täpsustati”, mõned muutusid natukene väiksemaks, mõned suuremaks. Näiteks tapeti „täpsustatud” andmete kohaselt juba 3468 vaenlase sõdurit ja politseinikku.¹¹

Üldiselt pole sellel vahet, sest reaalsusega on „täpsustatud” arvudel sama vähe pistmist kui eelmistel. Samas on ka väga raske täpselt öelda, kui suur osa sellest siiski fantaasia vili tegelikult on, sest midagi suutsid partisanid ka reaalselt korda saata. Igal juhul Eesti julgeolekupolitsei, väegrupi „Nord” tagala, 207. julgestusdiviisi, Eesti Omakaitse, politseiasutuste dokumendid ei kinnita isegi ligilähedast esitatud arve.¹²

Eelnev oli näide, kuidas partisanide teki-

tatud väidetav kahju kokku arvestati. Nüüd lähemalt partisanisalk „Kotkasest”, mis oli erandlik juba ainuüksi seetõttu, et see oli ainukene kohapeal organiseeritud partisanisalk. Miks liideti „Kotka” tulemused EPLS poolt mahitatud partisaaniüksuste tulemustega, kuigi neil mingit seost polnud, jääb ebaselgeks. Ilmselt seetõttu, et nii sai kunstlikult partisanide arvu suurendada, sest pilt oli üsna nigel ja eelnimetatud 1354 Eestisse saadetud partisaani-diversandiga sisuliselt kogu partisaanivõitlus ka piirdus.¹³

Kuna „Kotkase” näol oli tegemist ainukese kohapealse partisanisalgaga, siis juba ainuüksi seetõttu oleks pidanud ta Nõukogude Eesti ajalookirjutuses aukohal seisma. Tundub, et teatud kahtlused „Kotka” suhtes tekkisid juba vahetult peale sõda. Näiteks ei maini salka 1947. aastal ilmunud „Saksa fašistlik okupatsioon Eestis”.¹⁴ Mis veel huvitavam, „Kotka” vaikib maha ka 1967. aastal ilmunud partisaniliikumist Eestis käsitlev teos nimega „Tasujad”.¹⁵ Koguteose „Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941–1945” esimeses köites (1971) on Valdar Leede kirja pandud peatükk „Eesti rahvas fašismi ikke all. Tööraha võitlus okupantide ja nende käsilaste vastu” ja tei-

¹⁰ Itogi boevov dejatel'nosti éstonskix partizan, 03.01.1945, ERAF, f. 4, n. 1, s. 161, l. 3.

¹¹ Vt. Itogi boevov dejatel'nosti éstonskix partizan za period s 14.08.1942–13.09.1944. Koostatud EPLS luureosakonna poolt. 17.12.1944, ERAF, f. 4, n. 1, s. 24, l. 18–19; Kratkaja spravka o desivijax éstonskix partizan na territorij Lenoblasti i ÉSSR s 1941–1945, 03.12.1946, ERAF, f. 4, n. 1, s. 34, l. 5–6. Ei häbenetud seda kokkuvõtet ka publitseerida. Vt. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941–1945. Dokumente ja materjale. Toimetuskolleegium: I. Paul (peatoimetaja)... jt. Eesti Raamat, Tallinn, 1975, lk. 387–388.

¹² Vt. nt. Sicherungs-Division 207. Abteilung Ia. Kriegstagebuch Nr. 6, 1.1.1942–31.12.1942, BA MA RH 26-207/13; Sicherungs-Division 207. Abteilung Ia. Kriegstagebuch Nr. 7, 1.1.1943–30.06.1943, BA MA RH 26-207/20; Sicherungs-Division 207. Abteilung Ia. Kriegstagebuch Nr. 8, 1.7.1943–31.12.1943, BA MA RH 26-207/23; Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete. Berichte und Tagesmeldungen über Bandenwesen im Ostland bzw. in Weißruthenien sowie Statistiken über die durch Banden angerichteten Schäden. Bd. 15. Juni 1942 – Juli 1944, BA R-6/348–352.

¹³ Moodustati 1941. aasta juulis küll illegaalne parteikeskus ja selle maakondlikud analoogid ning vabariiklik partisaniliikumise staap, mis kõik pidid pörandaalust võitlust ja partisaniliikumist kohapeal juhtima hakkama. Midagi need korda ei jõudnud saata ja likvideeriti juba 1941. aasta suvel ja sügisel. Sellesse lahtrisse võiks paigutada ka väidetavalt hävituspataljoni lastest moodustatud partisanisalgad. Kuigi EKP dokumentides räägitakse kuni 800-st sedalaadi partisanist, võib olemasolevate Nõukogude ja Saksa poole allikate põhjal öelda, et suuremas osas on see kõik väljamõeldis. Vt. M. Saueauk. Eesti kommunistliku partisaniliikumise organiseerimine 1941–1944. Seminaritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, ajaloo osakond, 1997, lk. 6–11.

¹⁴ Vt. V. Kuusik. Eesti rahva võitlus saksa fašistlike okupantide vastu. – Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941–1944. Toimetuskolleegium: M. Laosson, E. Päll, J. Saat. Poliitiline Kirjandus, Tallinn, 1947, lk. 539–558.

¹⁵ R. Lumi. Tasujad. Eesti Raamat, Tallinn, 1967.

ses kõites (1977) on Rudolf Lumi kirjutatud peatükk „Antifäšistliku võitluse tugevnemine vaenlase tagalas”. Kokku on „tööraha võitlust” 180 lehekülge, kuid „Kotkasest” mitte sõnagi.¹⁶ Arvestades, mida nendes kahes kirjutises põrandaaluse võitluse pähe on esitatud, väärinuks selline teguvõimas ja elujõuline organisatsioon nagu „Kotkas” kindlasti mitut lehekülge.¹⁷

Probleem seisnes selles, et Kotka-nimelist partisanisalka pole kunagi eksisteerinud. Kuid ka see poleks ilmselt suur probleem olnud, propagandamasin tootis väljamõeldud isamaasõja kangelasi ka aastaid pärast sõda. „Kotka” liikmete puhul oli probleemiks see, et nad ei sobinud oma tausta poolest kangelasteks-partisanideks.

Sellega oleks võinud asi ka piirduda, kuid 1975. aasta märtsis pöördus EKP KK poole Tšetšeeni–Ingušši ANSV-s elav Vassili Rusin, kes nurises, et tema kohta olevat EKP KK Partei Ajaloo Instituudis (PAI) välja tulnud mingi dokument, milles tõestub, et ta oli Saksa okupatsiooni ajal astunud vabatahtlikult Omakaitse teenistusse. Rusin soovis, et vale ümber lükataks.¹⁸

Asja asuti uurima, arhiivitöötajad vaatasid olemasolevad dokumendid läbi ja kohe tekkisid kahtlused kogu „Kotka” tegevuse kohta. ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikust Keskarihiivist teatati, et arhiivis „Kotkase” tegevuse kohta andmed puuduvad. Andmeid oli salga 26 liikme kohta, kellest 12 olid põgenenud sõjavangid.¹⁹

PAI-s tuvastati, et Rusin oli esitanud enda kohta valeandmeid ja aktsioonid, mis korraldati okupantide vastu, tulenenud Rusini enda ütlustest, kuid arhiividokumendid seda juttu ei kinnitanud. Ei Eesti ega Leningradi partisanistaabil olnud mingeid konkreetseid andmeid sellise põrandaaluse organisatsiooni tegevuse kohta (v. a. mida Rusin ise rääkis).²⁰

Pöörduti veel ENSV Siseministeeriumi ja ENSV KGB poole, kust saadi täiendavaid andmeid partisanisalgaliikmete kohta, kellest osad olid ilmselt välja mõeldud ning ülejäänud Nõukogude võimu silmis ülimalt kahtlase taustaga. Pavel Todrik (salga „staabiülem”) oli Punaarmee ohvitser, langes vangi, liitus vabatahtlikult Vene Vabastusarmee, saadeti propagandistide kursustele ning kasutati *Abwehr*’i propagandistina ja erinevates vastuluureoperatsioonides. Salga „tagalaülem” Aleksander Marõtšev langes vangi 1942. aastal. 1943. aasta aprillis alustas sakslastega koostööd. Sama aasta sügisel lõpetas propagandistide kursused ja pärast seda töötas sõjavangilaagrites propagandistina jne. Mitmed neist n.-ö. partisanidest anti aastatel 1945–1946 kodumaa reetmise süüdistusega tribunali alla ja kõik esitasid EPLS poolt antud tõendi, et olid Suure Isamaasõja ajal aktiivsed partisanid.

23. juulil 1976 tegi EKP KK j. a. parteikomisjon kokkuvõtte „Kotka” küsimuses. See, millest asi alguses sai, s. t. Rusini astumine

¹⁶ Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941–1945. 1. köide, Eesti rahvas võitluses Nõukogudemaa vabaduse ja sõltumatuse eest aastail 1941–1943. Peatoimetaja L. Lentsman, toimetaja E. Sõgel. Eesti Raamat, Tallinn, 1971, lk. 361–454; Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941–1945. 2. köide. Eesti rahvas võitluses Nõukogudemaa täieliku vabastamise ja sõja võiduka lõpuleviimise eest aastail 1944–1945. Peatoimetaja L. Lentsman, toimetaja B. Tamm. Eesti Raamat, Tallinn, 1977, lk. 81–168.

¹⁷ Tõe huvides olgu öeldud, et trükisõnas on „Kotkast” siiski ka kajastatud. Informatsiooni salga kohta võib leida 1962. aastal ilmunud mälestuste kogumikust „Rahvatasujad” (1. kd). Vt. V. Russin. Samm-sammult; G. Ladonštšikov. Vangilaagrist partisanisalka. – Rahvatasujad. 1. raamat Mälestusi ja jutustusi partisanivõitlusest. Koostanud R. Lumi. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1962, lk. 271–287.

¹⁸ Vt. lähemalt Perepiska s CK KP Èstonii, CGAOR ÈSSR po voprosam dejatel’nosti tak nazyvaemogo partizanskogo otrjada „Kotkas” s priloženiem perepiski partarxiva s graždanami – byvšimi členami otrjada no. 147, 151, 14.04.1975–11.12.1980, ERAF, f. 247, n. 62, s. 51.

¹⁹ ENSV ORKKA direktori kiri EKP KK j.a. PAI direktori asetäitjale 23. aprillist 1975, ERAF, f. 247, n. 62, s. 51, l. 8–14.

²⁰ EKP KK j. a. PAI direktori asetäitja K. Ingermanni kiri EKP KK I sekretärile I. Käbinile 12. maist 1975, ERAF, f. 247, n. 62, s. 51, l. 16–18.

Omakaitsesse, leidis kinnitust. Tuvastati, et 25. novembril 1943 võeti V. Rusin tõepoolest Omakaitses arvele.²¹

Kuid see polnud ainukene asi, mis välja tuli. Näiteks selgus, kuidas andmed „Kotka” kohta üldse EPLS statistikasse jõudsid. 1944. aasta sügisel (ilmselt oktoobris) pöördus Rusin ise EPLS-i poole ning tutvustas ennast kui Punaarmee leitnanti ja partisanisalga „Kotkas” komandöri. Rusini enda sõnade kohaselt teenis ta 11. laskurkorpuse 73. korpuse suurtükiväepolgus. 1941. aastal sai ta Mustvee lähedal raskelt haavata, võeti vangi ja saadeti Viljandi vangilaagrisse.²² Laagris esitles end ukrainlasena ning saadeti põllutöödele, kus töötas 14. märtsini 1944. Pärast seda põgenes metsa ja organiseeris partisanisalga.

EPLS tegelased uskusid ilma kontrollimata Rusini juttu, vaatamata sellele, et ei staabi ega EKP KK dokumentide seas olnud ühtegi varasemat vihjet nimetatud salga kohta.

Tegelikult ei tule ka haavataasaamine uskult välja. Tehti hoopis kindlaks, et Rusin vabanes Viljandi sõjavangilaagrist juba 16. augustil 1941 ja töötas seejärel „kulak” Everti majapidamises põllutöödel. Seejärel asus elama Uusna külla Viljandimaal, tutvus seal Elsa T-ga, tulemuseks poja sünd. Põrandaluse organisatsiooni olemasolu ei leidnud kinnitust, samuti partisanisalga moodustamine 1944. aasta märtsis. Kui salk mingil kujul ka eksisteeris, siis koosnes see Nõukogude võimu silmis *Abwehr*’i agentidest, Punaarmee desertööridest, mobilisatsioonist kõrvale hoidjatest ja muust kahtlasest seltskonnast ning sakslaste vastu see kindlasti

ei võidelnud, vaid ainult varjas end kuni Punaarmee tulekuni.²³

Lõpetuseks võiks küsida: mis sai Vassili Rusinist kõige eelneva taustal? Ta mitte ainult ei esitanud parteile oma eluloo kohta valeandmeid, vaid mõtles välja ka Suure Isamaasõja aegseid kangelastegusid, mis oli rõhutatult ideoloogiatöötajate pärusmaa. Lisaks veel väidetav koostöö Saksa okupatsioonivõimudega.

Üldiselt pääses ta siiski üsna kergelt. Rusini küsimus oli arutlusel NLKP Tšetšeeni-Ingušši oblastikomitee bürool 28. juunil 1977. Otsuses leiti, et isehakanud partisan väärib parteist välja viskamist. Kuid tundub, et huvi selline ideoloogiliselt tundlik juhtum kinni määtsida oli siiski suurem. Arvestati seda, et Rusin oli osalenud Suures Isamaasõjas, oli autasustatud valitsuse aurahadega, osalenud aktiivselt partei oblastikomitee töös, tunnistanud oma „viga” ... ning oblastikomitee büroo määras Rusinile range parteilise noomituse, koos arvestuskaardile kandmisega.²⁴

Peeter Kaasik

(1974), *PhD*, Eesti Mälu Instituut,
Madara 14, 10612 Tallinn,
peeter.kaasik@mnemosyne.ee

²¹ Kui Omakaitse jutt tõele vastab, siis oli see mõnevõrra erandlik, sest Omakaitse liikmed ja 1943. aastast omakaitse-kohuslased olid reeglina vaid Eesti Vabariigi kodanikud 20. juuni 1940 seisuga. Kuid ilmselt oli siin teatud erandeid.

²² Mingi osa sellest võib ka tõsi olla. *Wehrmacht*’i XXVI armeekorpuse pealetung algas Kesk-Eestis 22. juulil. 61. ja 254. jalaväediviis liikusid kiiresti üle Jõgeva itta. 24. juuli õhtul jõudis korpuse eelsalk Kasepää juures Mustveest lõunas Peipsi rannale. Punaarmee 11. laskurkorpuse 125. ja 48. laskurdiviis jäid Emajõe ja Mustvee vahel kotti. 31. juuliks likvideerisid XXVI armeekorpuse üksused 11. laskurkorpuse diviisid ning 51. ja 73. korpuse suurtükipolgud. Vangi võeti 8794 punaarmeelest.

²³ EKP KK j. a. parteikomisjoni esimehe A. Kello õiend 23. juulist 1976. „Spravka o rassmotrenii zajavlenija Rusina V. F.”, ERAF, f. 247, n. 62, s. 51, l. 20–26.

²⁴ NLKP Tšetšeeni-Ingušši oblastikomitee sekretäri A. Vlassovi kiri EKP KK-le 14. juulist 1977, ERAF, f. 1, n. 7, s. 10370, l. 94.